

KÜRESEL MALİ KRİZİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Prof. Dr. Cemil ERTUĞRUL¹

Araş. Gör. Evren İPEK²

Araş. Gör. Olcay ÇOLAK³

ÖZET

Bu çalışmada küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri sanayi üretim endeksleri, kapasite kullanım oranları, işsizlik oranları, büyüme, ihracat gibi göstergeler çerçevesinde incelenmektedir. ABD’de başlayarak Avrupa ve Asya ekonomilerini etkisi altına alan küresel krizin tüm dünya ile birlikte Türkiye’de de talep ve büyümede daralmaya neden olmuştur. ABD ve Avrupa ülkelerinde kriz dolayısıyla yaşanan durgunluk, bu ülkelere ihraç ettiğimiz ürünlerimizin talebinde ve ihracatımızda düşüslere neden olmuştur. Sanayi üretim endeksleri ve kapasite kullanım oranlarında görülen düşüsler, küresel mali krizin olumsuz etkilerinin Türkiye’de hissedildiğini göstermektedir. Küresel mali krizin Türkiye’de yarattığı belirsizlik ve güven problemi, reel kesim ve tüketici güven endekslerindeki düşüslerden görülmektedir. İşsizlik oranlarındaki artış krizin Türkiye ekonomisindeki en olumsuz etkilerinden olmuştur.

JEL Kodu: G01, O52

Anahtar kelimeler: Küresel Mali Kriz, Türkiye Ekonomisi

The Effects Of Global Financial Crisis On Turkish Economy

ABSTRACT

This paper investigates the effects of global financial crisis on Turkish economy in the frame of indicators such as index of industrial production, capacity utilisation rate, unemployment rate, economic growth and export. The global crisis, which started in USA and effected the European and Asian economies, has caused a contraction in demand and economic growth both in Turkey and all over the world. The recession in the USA and European countries, has caused a reduction in the demand for Turkish products that are exported to those countries. The decrease in the index of industrial production and capacity utilisation rate indicates that the negative effects of global financial crisis are perceived in Turkey. The problem of uncertainty and confidence, that is created by the global financial crisis, is seen from the reduction in confidence indexes.

JEL Codes: G01, O52

Key Words: Global Financial Crisis, Turkish Economy

¹ Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF, İktisat Bölüm Başkanı

² Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF, İktisat Bölümü

³ Rize Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

1. GİRİŞ

1980'lerin ikinci yarısından itibaren hızlanan finansal liberalizasyon süreci ile birlikte 1990'lar boyunca birçok finansal kriz yaşanmıştır. 1994'teki Meksika, 1997'deki Güney Doğu Asya, 1998'deki Rusya, 1999'daki Brezilya, 2000-2001'deki Türkiye ve Arjantin krizleri birbirini izlemiştir. İzlenen finansal serbestleşme programları finansal sektörün reel ekonomiden çok daha hızlı gelişmesini sağlamıştır. Finansal aktivite ve araçlardaki çeşitlilik artmış ancak yeni finansal araçları ve içerdikleri riskleri değerlendirebilecek teknik kapasite oluşturulamamıştır (Özkan, 2008: 3).

2007 yılında ABD'de başlayan ve 2008 Eylül ayında ABD'nin en büyük 4. Yatırım Bankası olan Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklayarak batmasıyla etkisi bütün dünyaya yayılmaya başlayan kriz, 1929 Büyük Buhranından sonra, dünyanın yaşadığı en büyük kriz olarak tanımlanmaktadır (Ünal ve Kaya, 2009: 4).

Küresel krizin geçmiş krizlerden en önemli farkı, geçmiş krizlerin az gelişmiş ve yükselen piyasa ekonomilerini etkilemiş olmasına rağmen küresel krizin daha çok gelişmiş ülkeleri etkilemesidir. Bu durumun nedeni krizin yoğun olarak yaşandığı ipotekli emlak piyasalarının ve kredilere dayalı varlık türlerini üretecek finansal türev piyasalarının gelişmiş ülkelerde daha gelişmiş olmasıdır. Yükselen ekonomilerin göreceli olarak daha az etkilenmelerinin önemli bir nedeni ise bu ülkelerin son on yılda yaşadıkları krizler sonrasında finans ve bankacılık sektörlerinde gerçekleştirdikleri reformlar ve kriz öncesi dönemde tecrübe ettikleri hızlı büyüme sonucu oluşturdukları sağlam makroekonomik yapılarıdır (Özkan, 2008: 9).

ABD'de başlayarak Avrupa ve Asya ekonomilerini etkisi altına alan küresel kriz tüm dünyada talep ve büyümede daralmaya neden olmuştur. Dünya ekonomisinin merkezi kabul edilen ABD ekonomisinin daralması, tüm dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye ekonomisinin de daralmasıyla sonuçlanmıştır. Bu çalışmada küresel mali krizin Türkiye ekonomisine etkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde küresel mali krizin nedenleri incelenecek, üçüncü bölümünde bu krizin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri tartışılacak; dördüncü bölümde ise krize karşı Türkiye'de alınan önlemler sunulacak, beşinci ve son bölümde ise sonuç ve önerilere yer verilecektir.

2. KÜRESEL KRİZİN NEDENLERİ

2000-2006 yıllarında ABD finans piyasalarında bollaşan likiditenin karlı operasyonlarla değerlendirilme isteği kredilerin özensiz olarak dağıtılmasıyla sonuçlanmıştır (Alantar, 2008: 2). Risk iştahı kontrolsüz bırakılan ABD finans sektöründe ödeme gücü düşük olan kişilere eşik altı (sub-prime) olarak adlandırılan mortgage kredileri verilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler sonrasında konut piyasasında fiyatlar hızla yükselmiş ve yükselen konut fiyatları ise riskli konut kredilerinin daha fazla artmasına neden olmuştur. 2004 yılı sonrasında FED'in enflasyonla mücadele amacıyla faizleri hızlı bir şekilde artması ile değişken faizli

mortgage kredilerinin geri dönüşümünde sorunlar ortaya çıkmıştır (Ünal ve Kaya, 2009: 4). Özensizce dağıtılan konut kredilerinde geri ödeme problemlerinin baş göstermesiyle banka portföylerindeki hacizli konut sayısı artmaya başlamış, bankaların bu konutları piyasaya arz etmesiyle de konut fiyatlarında düşüşler yaşanmıştır. Bu durumda halen kredisini ödemekte olan bazı konut kredisi kullanıcılarının ellerindeki evlerin değeri kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinin altında kalmış ve kredi kullanıcıları kredi geri ödemelerinden vazgeçmişlerdir. Ancak kredi geri ödemelerinin bankalar tarafından diğer mali kuruluşlara satılması ve bu evleri teminat olarak alan sermaye piyasası araçlarının yaygınlaşması, zararın domino taşları gibi bir mali kuruluştan diğerine yayılmasına ve birçok mali kuruluşun iflas etmesine neden olmuştur (Alantar, 2008: 2).

Riskli konut kredisine dayalı yatırım araçlarının ve bunlara yatırım yapan finansal kuruluşların kredi derecelerinin düşürülmesi, bu yatırımların ve firmaların değerlerinin hızla erimesine neden olmuştur. Ürünlerin nakde dönüştürülmesinde yaşanan sıkıntılar ve yatırımcıların paralarını geri alma isteği ile piyasalar likidite krizine doğru sürüklenmiştir (Ünal ve Kaya, 2009: 5-6). Konut kredilerinde başlayan ve zamanla tüm kredi piyasasına yayılan krizin etkileri yatırım bankalarında hızla görülmeye başlanmıştır. İlk olarak 20 milyar dolarlık piyasa değeriyle önde gelen bankalardan Bear Stearns Ocak 2007’de sadece 236 milyon dolara JP Morgan’a satılmıştır. İki büyük mortgage devi olan ve batma eşiğine gelen Fannie Mae ve Freddie Mac 200 milyar dolarlık kurtarma paketi ile tamamen devletleştirilmiştir. Dünyanın en büyük sigorta şirketi olan AIG, FED tarafından batmaktan kurtarılmıştır (Selçuk ve Yılmaz, 2008: 336). Merrill Lynch’in Bank of Amerika’ya satılması ve 2008 Eylül ayında Amerika’nın en büyük 4. yatırım bankası olan 158 yıllık Lehman Brothers 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklaması bütün dünyada deprem etkisi yaratmış ve ABD’nin mortgage krizi küresel finans krizi haline gelmiştir (Ünal ve Kaya, 2009: 6).

Küresel krizin öncelikli çıkış noktası ipoteğe dayalı menkul kıymetler ve onlara dayalı türev ürünler olmuştur (Alptekin, 2009a: 14). Finansal araçların karmaşık yapısının anlaşılmasındaki zorluklar ve asimetric bilgi problemi nedeniyle finansal piyasaların saydamlığını yitirmesi küresel krizin oluşumunda önemli role sahiptir. Finansal krizi tetikleyen bir diğer unsur ise kredi derecelendirme kuruluşlarının etkinlikten uzak çalışmalarıdır. Kredi derecelendirme kuruluşlarıyla ilgili en büyük sorun, bankalar ve diğer mali kuruluşlarla ilgili notlar veren derecelendirme kuruluşlarının bu firmalar tarafından finanse edilmesidir. Düzenleyici denetleyici kuruluşların önlem almada gecikmesinin de etkisiyle; ABD konut piyasasında başlayan sorunlar tüm finansal sistemi ve reel ekonomiyi etkisi altına alarak diğer ülkelere de yayılmış ve küresel bir boyut kazanmıştır (Alantar, 2008: 3-4).

Mortgage krizi olarak başlayan, likidite ve güven krizine dönüşerek finans piyasalarını olduğu kadar reel ekonomiyi de etkisi altına alan küresel kriz dünya

ekonomilerini derinden sarsmıştır. Dünya devi Nike, şirket tarihinin en büyük işten çıkarma operasyonuna imza atmış, ülkemizin GSYİH'sı kadar büyüklüğe sahip finans devi Lehman Brothers batmış, Freddie Mac ve Fennie Mae ulusallaştırılmıştır. Euro bölgesi yılın ilk çeyreğinde % 4,6 ile 14 yıl sonra rekor oranda küçülmüştür. Japonya, 1995 yılından sonra en büyük daralmayı yaşamıştır. ABD 40 yıl sonra en yüksek küçülme rakamları ile karşı karşıya kalmıştır (Alptekin, 2009b: 5). Küresel krizin olumsuz etkilerinin uluslararası piyasalarda hissedilmesiyle birlikte, ABD ve Avrupa'da merkez bankaları ve hükümetleri tarafından çok sayıda önlem alınmış ve trilyon dolarları bulan kurtarma paketleri açıklanmıştır. ABD önlem paketlerini açıklayan ilk ülke olmuştur. Açıklanan kurtarma paketinin temelini oluşturan noktalar sorunlu ipotekli konut kredisine ilişkin aktiflerin satın alınması ve bankalara yapılan sermaye enjeksiyonudur. İngiltere ve birçok AB üyesi ülke de sermaye enjeksiyonları ve bankaların likiditeye erişimlerini kolaylaştıran önlemler açıklamıştır (Erdönmez, 2009: 89).

3. KÜRESEL KRİZİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE YANSIMALARI

2001 yılı sonrasında dünya finans piyasalarında yaşanan likidite bolluğundan yüksek faiz imkânları sunan Türkiye ekonomisi de yararlanmıştı. Yaşanan bu likidite bolluğu küresel krizle birlikte son bulmuştur. Küresel kriz Türkiye'den kaynaklanmasa da, tüm dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Kriz sonrasında uluslararası piyasalardan sağlanan fonların önemli ölçüde azalması sonucunda dış borçlanma maliyetlerinin ve imkânlarının zorlaşması, tasarruf açığı nedeniyle dış kaynak ihtiyacı yüksek olan Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan Avrupa ekonomilerinin küresel kriz nedeniyle yaşadığı ekonomik durgunluk, Türkiye ihracatının ve ekonomisinin de yavaşlamasına neden olmuştur (Selçuk ve Yılmaz, 2008: 347).

2001 krizi sonrasında bankacılık kesiminde yaşanan yapısal dönüşüm sayesinde; küresel krizin Türk finans sektörüne etkisi diğer ülkelere kıyasla sınırlı kalmıştır. Türk bankalarının kriz döneminde sermaye yeterlilik oranları ile güçlü bir yapıda olması ve riskli enstrümanlara yatırım yapılmamış olması Türk ekonomisinin krize karşı dayanıklılığını arttırmıştır. Ancak ekonominin iyi işleyişinde reel sektör bankacılık ilişkisinin önemi büyüktür. Bu açıdan değerlendirildiğinde 2009 yılı içerisinde, sorunlu kredilerin toplam krediler içindeki payının giderek arttığı görülmektedir. Batık kredilerin toplam kredilere oranı % 4,5'un üzerine çıkmıştır. Finans sektörü küresel krizden fazla etkilenmese de kriz reel sektörü fazlasıyla etkilemiştir. Küresel kredi musluklarının kısılması, kredi maliyetlerinin artışı, yurtdışı pazarların daralması gibi daha birçok nedenden ötürü reel sektör büyük kayıplar yaşamıştır. Bu kayıp, ülkemiz makro ekonomik göstergelerine de yansımıştır (Alptekin, 2009b: 6). Kriz sürecinde Türkiye'nin çeşitli makro ekonomik değişkenlerindeki değişim Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Kriz Döneminde Makroekonomik Göstergeler

Dönem	Reel GDP Büyüme Oran (%)	Kapasite Kul. Oran (%)	Sanayi Üretim Endeksi	İmalat Sanayi Üretim Endeksi	Reel Kesim Güven Endeksi	Tüketici Güven Endeksi	İşsizlik Oran (%)	İhracat (Milyon \$)	İthalat (Milyon \$)	Enflasyon Oran (%)
2008-1	-6,2	80,3	115,1	113,9	104,6	87,2	11,5	35183	-47320	2,8
2008-2	3,2	82,1	121,7	121,7	100,7	75,5	9,5	37671	-54418	3,7
2008-3	11,0	78,7	115,5	112,4	92,0	79,2	10,3	38990	-55171	0,8
2008-4	-13,5	71,4	104,8	102,9	58,7	71,0	12,6	28956	-36912	3,3
2009-1	-13,7	64,1	89,8	85,9	63,3	73,4	15,8	26130	-27396	0,4
2009-2	11,3	70,0	102,9	101,0	93,8	83,1	13,8	25293	-32102	1,1
2009-3	16,8	70,7	106,2	102,2	98,8	81,9	13,2	27220	-36645	0,5
2009-4	-5,5	70,7	114,4	112,8	92,5	79,2	13,2	31017	-38411	3,6
2010-1	-	-	99,6	96,5	106,0	81,9	14,5	28080	-36524	3,8

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), www.tcmb.gov.tr

3.1. Büyüme ve Üretim

Türkiye’de, küresel krizin etkileri 2008 yılının özellikle ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanmıştır (Ünal ve Kaya, 2009: 11). Büyümenin yavaşlamasında, dış kaynak teminindeki problemler ve dış talepte yaşanan düşüşler etkili olmuştur. Dış kaynak teminindeki zorlukların başta fiziki yatırımlar olmak üzere bazı ekonomik faaliyetleri frenlemesi büyüme oranında yavaşlatıcı etki yaratmıştır. Uluslararası Para Fonu’nun (IMF) yayınladığı “Dünyanın Ekonomik Görünümü” adlı raporda, Türkiye ekonomisine ilişkin olarak olumsuz dış koşulların ve yüksek mal fiyatlarının, tüketim ve yatırımda görülecek düşüşler aracılığıyla, Türkiye’deki büyümeyi yavaşlatacağı beklentisi vurgulanmıştır (Selçuk ve Yılmaz, 2008: 348).

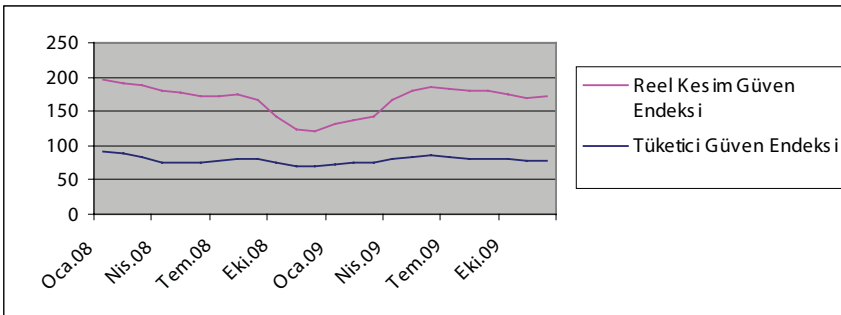
Küresel krizin etkisiyle 2008 ve 2009 yılı itibariyle büyüme oranında önemli düşüşler yaşanmıştır. 2006 yılında %6,9; 2007 yılında %4,7 büyüyen Türkiye ekonomisinin yıllık büyüme oranı krizin ilk etkilerinin yaşandığı 2008 yılında %0,66 oranında gerçekleşmiştir. Krizin asıl etkilerinin hissedildiği 2009 yılında ise Türkiye ekonomisi % 4,7 oranında küçülmüştür (TCMB, 2010b). Toplam GSYİH’nın dörtte birini oluşturan sanayi üretiminde, 2008’in ikinci çeyreğinden itibaren ciddi düşüşler yaşanmış ve bu durum küçülmenin tetikleyicisi olmuştur. Sanayi üretim endeksi verileri incelendiğinde Ocak 2008’de 104,2 olan endeksin krizin etkilerinin en ağır hissedildiği Şubat 2009’a gelindiğinde 84,6’ya düştüğü görülmektedir. Sanayideki durumun en önemli göstergesi kabul edilen imalat sanayi kapasite kullanımı oranındaki gelişimde de benzer bir durum yaşanmış ve 2008’in ikinci çeyreğinden itibaren düşüşler meydana gelmiştir. Ocak 2008’de % 80,3 olan imalat sanayi kapasite kullanım oranının Ocak 2009’da % 63,8 seviyesine düştüğü görülmektedir. Mayıs 2009’a gelindiğinde imalat sanayi kapasite kullanım oranları % 70,4’e yükselmiş ve son 6 ayın zirvesine çıkmıştır (TCMB, 2010b). İyileşmede, KDV ve ÖTV indirimlerini içeren 6. kriz paketinin etkili olduğu söylenebilir (Alptekin, 2009b: 9).

2009 yılı içerisinde açıklanan üretim rakamları, sanayinin krizden ağır bir darbe aldığını gözler önüne sermektedir. Türkiye 2009 Şubat'ta sanayinin dörtte birini kaybetmiştir. Sanayi üretiminde yaşanan küçülme son yılların en sert daralması olmuştur. Küresel krizin neden olduğu küçülmenin 1994 krizi, 1999 Asya-Rusya krizi, 2001 krizinde yaşanan daralmaların üstünde olduğu görülmektedir. 1994 ve 2001 krizleri gibi kendinden kaynaklanan krizler yaşadığında ihracat gelirlerini arttırarak krizi aşmaya çalışan Türkiye'nin, tüm dünya talebinde düşürlere neden olan küresel krizde ihracatı arttırarak krizi atlattığı gibi bir olasılığı da sınırlı bulunmaktadır (Selçuk ve Yılmaz, 2008: 349).

3.2. Beklentiler

Krizin ana nedeni finansal değerlerin aşırı şişmesi ve bir balon oluşturması olsa da, geleceğe yönelik olumsuz beklentilerin oluşturduğu panik ortamı da krizin etkilerini ağırlaştırmıştır. Düzenlenen kurtarma operasyonları ile beklentiler olumlu yöne doğru götürülerek sistemin toparlanması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak yaşanan panik büyüdükçe kurtarma operasyonlarının sayısı da, maliyeti de artmıştır. Kriz ortamının olduğu bir ekonomide toplumdaki bireyler ekonominin kötüye gideceğini beklemekte ve harcamalarını azaltma yoluna gitmektedirler. Tüketicilerin ihtiyatlı bir davranışla harcamalarını gözden geçirmesi, iç talebin ve ekonomik faaliyetlerin daralmasına sebep olmaktadır. Türkiye'de krize yönelik bir önlem paketinin açıklanmasında gecikilmiş olması da belirsizliği arttırarak beklentilerin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Küresel mali krizin Türkiye'deki beklentileri ve güven ortamını nasıl etkilediğinin gözlenmesi açısından reel kesim güven endeksi ve tüketici güven endeksi verilerinin incelenmesi faydalı olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası verilerine göre Ocak 2008'de 104,2 olan reel kesim güven endeksi Aralık 2008 verilerine göre 52,3 olmaktadır. Tüketici güven endeksinde de reel kesim güven endeksindekine benzer düşüşler görülmektedir. TCMB verilerine göre Ocak 2008'de 92,1 olan tüketici güven endeksi Kasım 2008'de 68,9'a düşmüştür. Ekonominin geleceğine ilişkin beklentilerdeki değişimi gösteren CNBC-e Tüketici Güven Endeksi'nde 2009 yılı Ocak ayında yaşanan gerileme de Türkiye ekonomisinin çok hızlı bir şekilde daralmaya gittiğini teyit etmektedir (Ünal ve Kaya, 2009: 12).

Şekil 2: Kriz Döneminde Güven Endeksleri

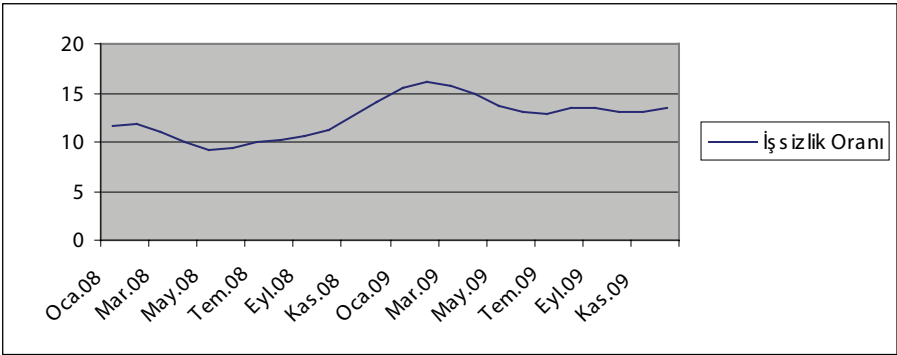


Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr

3.3. İşsizlik

Küresel ekonomik kriz dünya ekonomilerinin emek piyasalarıyla birlikte Türkiye’deki emek piyasasını da olumsuz etkilemiştir. Dünya genelinde ekonomik faaliyetlerin daralması, talepteki düşüş Türkiye’nin de üretim yapısını etkilemiştir. Bu ekonomik daralmaya bağlı olarak da bazı kuruluşlar işçi çıkarma yoluna gitmişlerdir (Altuntepe, 2009: 142). Buna ek olarak, Türkiye’de yüksek oranda var olan kayıt dışı istihdam nedeniyle krizin işgücü piyasasında ne ölçüde tahribat yapmış olduğu, mevcut ekonomik veriler ile şu anda tam olarak tespit edilememesine rağmen, ihracata dayalı olarak üretim yapan tekstil, beyaz eşya gibi sektörlerde işten çıkarmalar gözlenmiştir (Ünal ve Kaya, 2009: 19). Bu bağlamda, Türkiye’de kriz döneminde işsizliğin seyri Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3. Kriz Döneminde İşsizlik



Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr

Şekil 3’e göre, krizin üçüncü çeyreğin sonu, yani 2008 Eylül’ünden itibaren etkisini göstermesiyle işsizliğin sürekli artış gösterdiği görülmektedir. İşsizliğin en yüksek olduğu dönem ise, % 16,1 ile 2009 Şubat’ıdır. 2009 Mart’ından itibaren azalma eğilimi gösteren işsizlik, % 13 civarında bir seyir izlemektedir. Söz konusu dönemde, kapasite kullanım oranı ve sanayi üretim endeksinde artışlar görülmesine rağmen, işsizliğin % 13-14 aralığı gibi yüksek bir düzeyde seyretmesi, Türkiye’de işsizlik sorununun kalıcı ve yapısal olduğunu, mevcut krizin bu durumu daha da derinleştirdiğini göstermektedir.

3.4. Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi

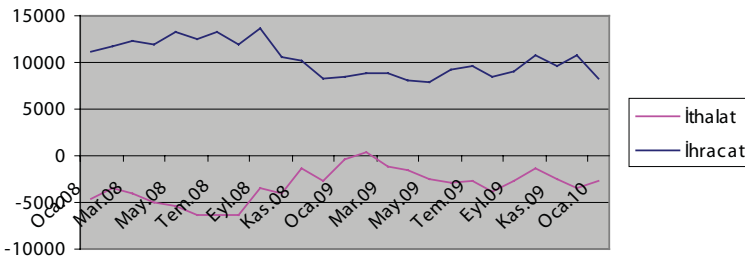
Küresel mali krizin Türkiye’ye en önemli etki kanallarından biri dış ticaret olmuştur. Küresel resesyon, kişi başı küresel gelir düzeyinin düşmesi ve ürettiğimiz mallara olan dünya talebinin düşmesi anlamına gelmektedir. İç talebin hiç değişmeyeceği varsayıldığında bile, bu durum üretim ve istihdam düzeyimizi olumsuz etkileyecektir. Türkiye ekonomisinde cari açığın finansmanı ve ekonomik büyümenin sürdürülmesinde ihracatın önemi büyüktür. Cari açığın en önemli

unsurlarından olan dış ticaret açığının kriz sonrasındaki ihracat düşüşleri nedeniyle tırmanması, zaten yüksek ve artan cari açık problemi olan Türkiye ekonomisinin durumunu zora sokmuştur (Selçuk ve Yılmaz, 2008: 349).

Türkiye İstatistik Kurumundan alınan Türkiye ihracatının ülke gruplarına göre dağılımına ilişkin veriler incelendiğinde 2008 yılı için 115 milyar dolar değerinde olan toplam ihracatımızın, 55,8 milyar dolarlık kısmının AB ülkeleriyle olduğu görülmektedir. 2008 yılında ABD'ye olan ihracatımız ise 3 milyar dolar değerindedir. ABD'ye olan ihracatımızın, AB'ye olan ihracatla kıyaslandığında, toplam ihracatımız içindeki payının çok düşük olduğu göz önünde bulundurulduğunda ABD'den ziyade, AB'de yaşanan durgunluğun dış ticaret üzerindeki olumsuz etkilerinin daha fazla olduğu söylenebilecektir.

2008 yılı Aralık ayında; geçen yılın aynı ayına göre ihracat % 21 azalarak 8,3 milyar dolar, ithalat % 29 azalarak 10,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde AB ülkelerine yapılan ihracatın %39,4 azalma gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan 2007 Aralık ayında % 60,3 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 2008 Aralık ayında % 68,2'e yükselmiştir. Bu veriler incelendiğinde, ithalatımızın ihracatımızdan daha hızlı oranda gerilemesinin dış ticaret açığının azalmasına ve ihracatın ithalatı karşılama oranının yükselmesine neden olduğu görülmektedir. Türkiye'nin en büyük dış ticaret pazarları olan ABD ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin ekonomik durgunluk içerisinde olması 2009 yılında ihracatımızın ciddi bir gerileme sürecine girmesinin nedeni olmuştur. AB pazarına olan ihracattaki gerilemede en büyük etken, taşıt araçlarındaki ihracatın yavaşlaması olmuştur (Selçuk ve Yılmaz, 2008: 349). Dış talepteki düşüşler üretimin gerilemesine, üretimde kullanılan ara malların ithalatının azalmasına ve dolayısıyla da toplam ithalatın da azalmasına neden olmuştur. Bu durumun dış ticaret dengesine yansımaları Şekil 4'de gösterilmiştir.

Şekil 4: Küresel Krizin İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkileri



Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr

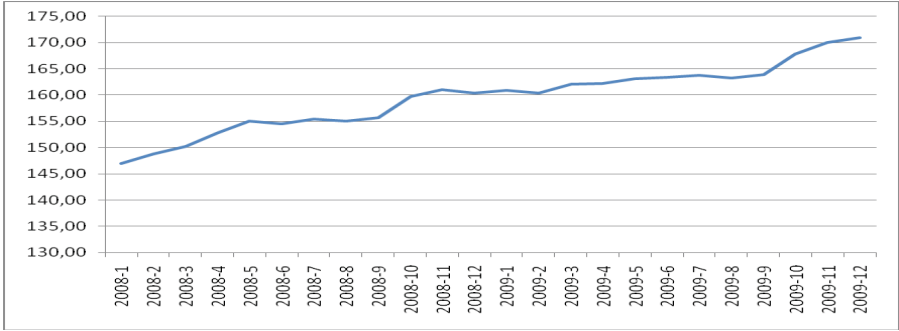
Krizin Türkiye ekonomisinde etkisini göstermeye başladığı üçüncü çeyrek sonundan itibaren ithalatın, ihracattan fazla bir düşüş göstermesiyle dış ticaret dengesinde pozitif bir gelişmenin olduğu görülmektedir. Şubat 2009'da ise ihracat, ithalatı aşmış ve bunun

sonucunda dış ticaret dengesi fazla vermiştir. Fakat bu dönemden sonra ithalat hızla artış göstermiş ve dış ticaret dengesinde ardı ardına açık verilmeye başlanmıştır.

3.5. Enflasyon

2007 ve 2008 yılının ilk yarısında yüksek seyreden emtia ve petrol fiyatları hem cari işlemler dengesini olumsuz etkilemiş hem de Türkiye'nin enflasyon ithal etmesine yol açmıştır. Fakat emtia ve petrol fiyatlarında yaşanan mevcut düşüğe ek olarak, 2009 yılı içerisinde düşüş trendinin devam etmesi, gerçekleşen enflasyonda yaşanan gerilemenin diğer nedenleri arasında gösterilebilir. Bu verilerden hareketle, azalan iç talep ve düşen emtia fiyatları nedeniyle 2009 yılında enflasyonun gerileme süreci içine girmiştir. (Ünal ve Kaya, 2009: 16). Kriz döneminde enflasyonun gelişimi Şekil 5'de gösterilmiştir.

Şekil 5. Kriz Döneminde Enflasyon (TÜFE)



Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr

2008 yılı son çeyreğinden itibaren toplam talepteki sert daralma ve emtia fiyatlarında gözlenen düşüş bütün dünyada enflasyon oranlarının hızla gerilemesine yol açmıştır. Bu dönemde Türkiye'de de benzer bir eğilim gözlenmiştir. Türkiye'de finans sektörünün görece sağlam yapısına rağmen, ihracatın ağırlıklı olarak dış konjoktüre hassas ürünlerden oluşması, üretimin küresel kredi koşullarına duyarlı yapısı ve kriz dönemine yüksek kapasite düzeyiyle girilmiş olması iktisadi faaliyetlerdeki daralmayı derinleştiren unsurlar olmuştur. Bu süreçte sıkılaştırılan finansal koşulların yanı sıra, yaygınlaşan küresel belirsizlik algılamalarının ve artan ihtiyati tasarruf eğiliminin etkisiyle iç talepte de keskin bir daralma yaşanmıştır (TCMB, 2009b:1).

Türkiye'de enflasyon, krizin başlangıcı olarak kabul edilen 2008 Eylül'ünden itibaren ilk etapta artmasına rağmen, yukarıda bahsedilen etkenlerden dolayı Kasım 2008'de düşüş göstermiştir. 2009'un ilk çeyreğinde, iktisadi faaliyetlerdeki daralmanın belirginleşmesiyle enflasyondaki yavaşlama, bütün alt gruplara yayılmıştır. Gerek temel fiyat göstergelerinin gerekse enerji ve gıda fiyatlarının yıllık artış oranları aşağı yönlü bir seyir izlemiş ve böylece Mart 2009 itibarıyla enflasyon % 7,89 olarak gerçekleşerek, belirsizlik aralığının içinde kalmıştır (TCMB, 2009a: 1). 2009'un son çeyreğinde enflasyonda gözlenen artmada temel unsurlar; iç ve dış talepte gözlenen toparlanma süreci ve gıda fiyatlarının

yakın zamanda görülmedik ölçüde hızlı bir artış sergilemesidir. Bu dönemde petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki yükselişler ile iktisadi faaliyeti desteklemek amacıyla uygulanan geçici vergi indirimlerinin sona ermesi gibi gelişmeler de enflasyonun yükselmesinde etkili olmuş, böylece 2009 yılının son çeyreğinde yıllık enflasyon % 5,27 oranından % 6,53 düzeyine yükselmiştir. Öte yandan enflasyonda, yılın son çeyreğinde gözlenen artış, enflasyonun temel bileşenlerinden ziyade, para politikasının etki alanı dışında kalan kalemler ile geçici unsurlardan kaynaklandığını göstermektedir (TCMB, 2010a: 1-2).

4. KRİZE KARŞI TÜRKİYE'DE GENEL OLARAK ALINAN ÖNLEMLER

Küresel krizin etkilerinin dünyaya yayılmasıyla birlikte başta ABD ve Avrupa ülkelerinde olmak üzere çeşitli önlem paketleri açıklanmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de küresel krize yönelik olarak çeşitli önlemler alınmıştır. Alınan önlemler şu şekilde sıralanabilecektir (Ünal ve Kaya, 2009: 22):

- Vadesi geldiği halde ödenmemiş tüm vergi alacakları taksitlendirilmiştir.
- Türklerin yurtdışındaki paralarının Türkiye'ye getirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.
- Mevduata güvence verme yetkisi TMSF'den alınarak Bakanlar Kurulu'na devredilmiştir.
- Hisse senedi alım satımlarında uygulanan stopaj oranı %0'a indirilmiştir.
- KOSGEB kanalı ile KOBİ'lere faizsiz kredi sağlanmıştır.
- Merkez bankası döviz mevduat munzam karşılıklarını düşürerek bankacılık sistemine kaynak yaratmıştır.
- Halk Bankası kanalıyla esnaf ve sanayiciye yeni kredi imkânları sağlanmıştır.
- SSK işveren primlerinde 5 puanlık indirim yapılmıştır.
- Eximbank kredileri arttırılmış ve sermayesi güçlendirilmiştir.

Reel sektörün krizden minimum zararla çıkması için; 4 Haziran 2009 tarihinde detayları kamuoyuna sunulan ve 12 sektörde büyük projelere vergi indirim, yatırım yeri tahsisi ve SSK primi teşviği verileceği açıklanan Teşvik Yasasının yanı sıra İstihdam Paketi ve Kredi Garanti Fonu (KGF) düzenlemeleri yapılmıştır. Hazine desteğiyle Kredi Garanti Kurumu'nca kredinin % 65'ine kefalet sağlanacak, kredi riskinin % 35'i ise bankalar tarafından üstlenilecektir. Böylece riskleri azaltılan bankacılık sektörünün özel sektöre sağladığı kredi imkân ve limitleri arttırması beklenmektedir (Alptekin, 2009b:).

Bütün dünya ülkeleri krize karşı toplu olarak paketler açıklarken, Türkiye'de önlemlerin parça parça açıklanması alınan önlemlerin kamuoyu tarafından tam olarak görülmemesine ve kriz yönetiminde başarılı olunamayacağı imajının oluşmasına neden olmuştur. Nitekim krizin derinleşmesi ve hükümetin parça parça aldığı önlemlerin

yetersizliğinin anlaşılması üzerine tekstilde doğuya göç teşviği, internette özel iletişim vergisi indirimi, hurda indirimi gibi çeşitli düzenlemeleri bir arada bulunduran 34 maddelik yeni bir paket açıklanma aşamasına gelmiştir (Ünal ve Kaya, 2009: 23).

SONUÇ VE ÖNERİLER

ABD’de mortgage krizi olarak başlayan ve sonraki dönemlerde likidite krizine dönüşerek Avrupa’ya da hızla yayılan küresel mali krizin etkileri tüm dünyada hissedilmiştir. Dünya ekonomisinin merkezi kabul edilen ABD ekonomisinin daralması, tüm dünya ekonomisinin daralmasına neden olmuştur. Küreselleřen dünyada, diğer ülkelerle birlikte Türkiye de bu krizin olumsuz etkilerinden kaçınamamıştır. 2001 krizi sonrasında Türk bankacılık kesiminde yaşanan yapısal dönüşüm sayesinde; küresel krizin finans sektörüne etkisi diğer ülkelere kıyasla sınırlı kalmıştır. Ancak küresel kredi musluklarının kısılması, kredi maliyetlerinin artışı, yurtdışı pazarların daralması gibi daha birçok nedenden ötürü reel sektör büyük kayıplar yaşamıştır. Küresel ekonomide yaşanan küçülme nedeniyle 2008 mali krizi Türkiye’yi öncelikli olarak dış ticaret kanalından etkilemiştir. En önemli dış ticaret ortağımız olan AB’de yaşanan durgunluk yurtdışı talebi ve ihracatımızı azaltarak dış ticaretimizi olumsuz etkilemiştir. Beklentilerdeki olumsuzluk krizin etkilerinin derinleşmesine neden olan bir diğer faktör olmuştur. Türkiye’de krize yönelik bir önlem paketinin açıklanmasında gecikilmiş olması da belirsizliği arttırarak beklentilerin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren reel kesim ve tüketici güven endekslerinde gözlemlenen düşüşler, krizin Türkiye’de neden olduğu güvensizlik ortamını ortaya koymaktadır. Küresel ekonomik kriz dünya ekonomilerinin emek piyasalarıyla birlikte Türkiye’deki emek piyasasını da olumsuz etkilemiştir. Dünya genelinde ekonomik faaliyetlerin daralmasına bağlı olarak 2008 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren işsizlik oranında önemli artışlar yaşanmış, 2009 Şubat ayında işsizlik oranı %16 seviyelerine yükselmiştir. 2008’in ikinci çeyreğinden itibaren sanayi üretiminde yaşanan düşüşlerle birlikte Türkiye ekonomisinde küçülme yaşanmaya başlanmıştır. Sanayideki durumun en önemli göstergesi kabul edilen imalat sanayi kapasite kullanımı oranında da 2008’in ikinci çeyreğinden itibaren düşüşler gözlenmiştir.

Küresel kriz sürecinde dünya ülkelerinde talebi arttırmaya yönelik genişletici önlemler alınırken Türkiye’nin artan bütçe açığına daha da arttırmama endişesiyle iç talebi arttırıcı nitelikte genişletici politikalara yönelmekte gecikmesi krizin etkilerinin derinleşmesine neden olmuştur. Gecikmeli olarak ÖTV indirimi, işsizlerin toplum yararına çalışma programında istihdam edilmesi, işsizlere mesleki eğitim verilmesi, kredi kartlarına düzenleme getirilmesi gibi tedbirler alınmıştır. Ancak alınan önlem paketlerinin ses getirecek şekilde bir anda ve topluca açıklanamaması toplumun krize yönelik olarak elden gelenin yapıldığı ve kontrol mekanizmasının işlediği mesajını almasında problemlere ve toplumdaki güven ortamının sağlanmasında gecikmelere sebep olmuştur. Ayrıca ÖTV indirimi şeklinde alınan önlemler ithalatı arttırıcı nitelikte olmuştur. Böylece Türkiye kısıtlı bütçe imkânlarıyla daha çok yabancı ülkelerin yararına olacak tedbirler almıştır. Öte yandan mali uyarıcı paketleri öncelikli olarak harcama eğilimi yüksek düşük gelirli ailelere ya da işsizlere verilebilseydi, krizden en çok etkilenen bu kesim daha fazla desteklenmiş olurdu.

Küresel krizden çıkış için kamu harcamaları yoluyla iç talebin canlandırılması ve istihdam düzeyinin artırılması gerekmektedir. Bu amaçla tarım, ticaret ve sanayi sektörleri teşvik edilmeli ve ihracat desteklenmelidir. İstihdam düzeyinin artırılabilmesi için istihdam üzerindeki vergi, sigorta gibi kamusal yüklerin düşürülmesi ve girdi maliyetlerinin dünya standartlarına çekilmesi önem arz etmektedir. Finans darboğazında olan firmaların ekonomiye kazandırılması için vergi, sosyal güvenlik ve kredi borcu gibi yükümlülükleri yeniden yapılandırılmalıdır.

Küresel krizlerin tekrarlanmaması için finansal piyasalarda denetim ve gözetim mekanizmalarının etkin bir şekilde işleminin sağlanması gerekmektedir. Risk algılayıcı geliştirilmesi ve risk kültürünün oluşturulması önemlidir. Değerlendirme kuruluşlarının küresel krizdeki payı göz önüne alındığında krizden etkilenen ülkeler hazırlamakta oldukları reform programlarının içine derecelendirme kuruluşlarıyla ilgili reformları da dahil etmelidirler. Yapılacak finansal reformlarla finansal altyapı geliştirilmelidir. İlerleyen dönemlerde Merkez Bankaları fiyat istikrarının yanında finansal istikrara ve finansal denetime de gerekli önemi vermelidirler. Fiyat istikrarı tehlikeye sokulmadan finansal istikrarın nasıl sağlayacağına yönelik çözüm yolları üretilmelidir.

KAYNAKÇA

- ALANTAR, Doğan (2008). Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf (15.03.2010).
- ALPTEKİN, Erdem (2009a). Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Rolü. AR-GE Bülten, Nisan http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA195B74855B3519ADCE4362AFE/11921/menkulk%20C4%B1ymetle%20C5%9Firme_ealptekin.pdf (15.03.2010).
- ALPTEKİN, Erdem (2009b). Küresel Krizin Türkiye Ekonomisi ile Sanayisine Yansımaları ve Dipten En Az Zararla Çıkış Yolları. AR-GE Bülten, Haziran. http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B3519ADCE4362AFE/12472/k%20C3%BCreselkrizinyans%20C4%B1malar%20C4%B1_ealptekin.pdf (15.03.2010).
- ALTUNTEPE, Nihat (2009). 2008 Küresel Krizin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi. <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/1372/1460> (15.03.2010).
- ERDÖNMEZ, Ataman Pelin (2009), Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi, Bankacılar Dergisi, Sayı 68, ss. 85.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI (2010). www.hazine.gov.tr
- ÖZKAN, F. Gülçin (2008). Küresel Mali Kriz: Makroekonomik Bir Yaklaşım. http://www.york.ac.uk/depts/econ/documents/misc/financial_crisis_macro_economic_explanation.pdf (15.03.2010).
- SELÇUK, Bora ve YILMAZ, Naci (2008) Küresel Finansal Sistemde Değişim ve Türkiye'ye Etkileri. <http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/33.pdf> (10.03.2010).
- ÜNAL, Ali ve KAYA, Hüseyin (2009). Küresel Kriz ve Türkiye http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090317164507.pdf (15.03.2010).
- TCMB. (2009a). *Enflasyon Raporu 2009-II*. <http://www.tcmb.gov.tr> (15.03.2010).
- TCMB. (2009b). *Enflasyon Raporu 2009-III*. <http://www.tcmb.gov.tr> (15.03.2010).
- TCMB. (2010a). *Enflasyon Raporu 2010-I*. <http://www.tcmb.gov.tr> (15.03.2010).
- TCMB. (2010b). <http://www.tcmb.gov.tr> (15.03.2010).

AKADEMİK FENER DERGİSİ YAZIM KURALLARI

1. Makaleler A4 ebatlı kağıda Word for Windows kelime işlem programıyla yazılmalı, 3 nüsha olarak dergi sekreterliğine postayla gönderilmelidir. Ayrıca makalenin bir elektronik kopyası afener@balikesir.edu.tr adresine e-postayla gönderilmelidir.
2. Makalenin ilk sayfasında sırasıyla Türkçe başlık, İngilizce başlık, Yazar isimleri, Türkçe Özet, İngilizce Abstract mutlaka bulunmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler 150 kelimeyi kesinlikle geçmemeli ve özetlerin altında Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Makalenin ilk sayfası yazar isimleri çıkarılarak bir nüsha daha gönderilmelidir. Makale ilk sayfası 1 satır aralığıyla yazılmalı, makale metni ise çift satır aralığıyla yazılmalıdır.
3. Çalışma sırasında herhangi bir kurum ya da kişiden destek görülmüşse makalenin Türkçe başlığına dipnot verilerek belirtilmelidir. Yazarların bağlı bulunduğu kurumlar da yazar ismine dipnot verilerek belirtilmelidir.
4. Makale içi referanslar, dipnotlar yerine metnin içinde parantez arasında yazılmalı, açıklama notları ise sayfa altında dipnot şeklinde belirtilmelidir. Karşılaşılabilecek bazı farklı durumlar aşağıdaki gibi olabilir:
Tek yazarlı ise: (Akat, 1984: 86)
Çift yazarlı ise: (Taner ve Polat, 1992: 80-85)
İkiden Çok yazarlı ise: (Cemalcılar , 1979: 33-35).
Aynı yazar(lar)ın birden çok çalışmasına gönderme yapıyorsa: (Akgüç, 1980a: 15-20; 1980b: 18-40)
5. Kaynakça ayrı bir sayfada alfabetik sırayla yazılmalıdır. Kaynakçada aşağıda örneklenen biçime uyulmalıdır:
Birden Çok Bir Eser İçin Örnek:
SMITH, Duane L., HANSEN, Holger ve Mehtap S. KARIM (1989). "Management Information Support for District Systems Primary Health Care," Information Technology for Development, 4 (4), 779-811.
Dergi, Kitap ve Derleme İçin Birer Örnek:
LOTT, John R. (1978). " Why is Education Publicly Provided? A Critical Survey," The Cato Journal, 7 (2), 475-503.
GÖNENLİ, Atilla (1976). İşletmelerde Finansal Yönetim, İstanbul: Sermet Matbaası.
DOOLEY, Michael P. (1989). "Market Valuation of External Debt," J.A. Frenkel, M.P. Dooley ve P. Wickham (der.), Analytical Issues In Debt, ABD: IMF.

İnternet Kaynaklı Atıfa Birer Örnek:

MUTER, Naci, GÖKBUNAR, R. (2003). “21 Yüzyıla Doğru Türkiye’de Eğitim Hizmetlerinin Çağdaştırılması,” http://www.canaktan.org/yonetim/toplam_kalite/kamuda-toplam-kalite/muter-egitim-hizmetleri-kalite.pdf > (07.10.2003).

6. Tablo ve grafikler bilimsel ilkelere uygun hazırlanmalıdır.